

ŞAĞIRDLARIN İDRAKINI FƏALLAŞDIRAN YENİ TƏLİM TEKNOLOGİYALARININ TƏSNİFATI

Yaqut Abbasova,
elmlər doktoru proqramı üzrə doktoranı
Gəncə Dövlət Universitetinin
E-mail: abbasova_yaqut@mail.ru

Rəyçilər: dos. N.İ. Babayeva,
psixol.ü. fəls. dok. G.S. Kazımova

Açar sözlər: pedaqoji sistem, təlim texnologiyası, əməkdaşlıq texnologiyası, oyun texnologiyası, interaktiv təlim texnologiyası.

Ключевые слова: система образования, технологии обучения, технологическое сотрудничество, истрава технология, интерактивная технология обучения

Key words: educational system, training technology, technology cooperation, game technology, interactive learning technology

Yeni təlim texnologiyalarının məzmunu, mahiyyəti, quruluşu və tipləri ilə tanışlıq göstərdi ki, onlar müxtəlif istiqamətlər üçün işlənilməklə tətbiq ediləcəyi subyektlərin yaş xüsusiyyətlərindən, fənlərdən başlayaraq pedaqoji prosesin bütün faktorları nəzərə alınmaqla formalaşdırılır. Ona görə də yeni təlim texnologiyalarına bir istiqamətdə yanaşa bilmərik. Bu texnologiyalar çoxsahəli və çoxməzmunludur. Digər tərəfdən, texnologiyaların işlənməsi zamanı pedaqoqun sərəştələri, pedaqoji ustalığı, pedaqoji paradıqması və digər bu kimi məsələlər də mühüm amil kimi çıxış edir.

Bilavasitə yeni pedaqoji texnologiyaların tətbiqinə, təlim prosesində şagirdlərin idrakını, onun ayrı-ayrı sahələrinin fəallaşdırmağa yönəldilmiş tədqiqatlara V.Y. Kaminskiyin təlim prosesində təhsil texnologiyalarından istifadə (1), M.V. Klarinin məqsədoyma texnologiyası (2), E.S.Polat, M.Y. Buxarına, M.V. Moiseyev və A.E. Petrovun təhsil sistemində yeni təlim və informasiya texnologiyaları (3), V.İ. Reşetnikovun məktəblilərdə tərəkürün formalaşması priyomları (4), A.Z. Zakın uşaqların intellekt qabiliyyətinin inkişaf etdirilməsi (5), V.A. Sitarovun - didaktika (6), P.İ. Tretyakov və İ.B. Sennovskinin məktəbdə modul təlimi texnologiyası (7), P.A. Şeptenko və U.A. Voroninin sosial pedaqoqun işinin metodika və texnologiyası (8) istiqamətindəki araşdırmaları göstərmək olar.

Qeyd edilənlər nəzərə alınaraq tədqiqatda qarşımızda duran əsas məsələlərdən biri də yeni təlim texnologiyalarının təsnifatını aparmaqdır.

V.P. Bepalko və b. da pedaqoji sistemin (texnologiyaların) təsnifatının aparılmasını təklif edərək b sahədə özü də təşəbbüs göstərmişdir. O, 3 başlıca istiqaməti əsas götürür (9):

- a) şagirdlərin dərk etmə (idrak) fəaliyyətinin təşkilini;
- b) bu prosesin idarə olunmasını;
- c) müəllimin şagirdlərlə qarşılıqlı münasibətlərinin müxtəlif əlamətlərini.

V.P. Bepalko onların tərkibində də bir sıra texnologiya növlərini ayırd edir. Bu, bir tərəfdən idrakı fəallaşdıran təlim texnologiyalarının müxtəlifliyi haqqında aydın təsəvvür yaradır. Digər tərəfdən, şagirdlərin idrak fəallığında tətbiq edilməsi daha səmərəli olan texnologiyaların yerini müəyyənləşdirəyə imkan verir.

Hazırda pedaqoji ədəbiyyatda yeni təlim texnologiyalarına aşağıdakılar daxil edilir:

- şəxsiyyətə yönəlik təlim texnologiyaları;
- ixtiraçılıq qabiliyyətlərinin və yaradıcılığın inkişaf etdirilməsi texnologiyaları;
- problemlə təlim texnologiyaları;
- təlimdə oyun metodlarından istifadə texnologiyaları (rollu, işgüzar və öyrədici oyunların başqa növləri);
- təlim prosesində əməkdaşlıq texnologiyaları (komandada, qrup işi);

Yaqut Abbasova

- informasiya-kommunikasiya texnologiyaları;
  - tənqidi tərəkürün və b. idrak proseslərinin inkişafı texnologiyaları;
  - dərk etmə fəaliyyətinin tənzimlənməsi texnologiyaları;
  - özünü tənzim etmə texnologiyaları;
  - inkişafetdirici təlim texnologiyaları;
  - müəllimin peşə sərəştəliliyinin artırılması texnologiyaları.
- Bu texnologiyaları bir neçə istiqamətdə qruplaşdırmaq olar.

şəxsiyyətin inkişaf problemləri

- şəxsiyyətə yönəlik təlim texnologiyası
- özünü tənzim etmə texnologiyası
- müəllimin peşə sərəştəliliyinin artırılması texnologiyası

- problemlə təlim texnologiyası.
- inkişafetdirici təlim texnologiyası.
- təlimdə oyun metodlarından istifadə texnologiyası (rollu, işgüzar və öyrədici oyunların başqa növləri)

yaradıcı qabiliyyətlərin inkişaf problemləri

- ixtiraçılıq qabiliyyətlərinin və yaradıcılığın inkişaf etdirilməsi texnologiyası.
- tənqidi tərəkürün inkişafı texnologiyası və b.
- dərk etmə fəaliyyətinin tənzimlənməsi texnologiyası

- təlim prosesində əməkdaşlıq texnologiyası (komandada, qrup işi).
- informasiya-kommunikasiya texnologiyası

Şəkil 1. Yeni təlim texnologiyalarının təsnifatı

Biz müasir şəraitdə təhsil sistemində kurikulumun tətbiqini nəzərə alaraq şagirdlərdə idrak fəallığı yaradan aşağıdakı təlim texnologiyalarının təhlilini aparacağıq.

- təlimdə oyun metodlarından istifadə texnologiyası (rollu, süjetli, işgüzar və s.);
- təlimdə əməkdaşlıq və özünü tənzim etmə texnologiyası;
- şagirdlərdə idrak bacarıqlarının inkişafı üzrə interaktiv təlim texnologiyası.

1. "Pedaqoji oyun texnologiyası"

"Pedaqoji oyun" anlayışı təlim prosesinin müxtəlif pedaqoji oyunlar formasında təşkilində istifadə edilən kifayət qədər geniş metodlar qrupu və ya priyomları əhatə edir. Oyundan fərqli olaraq pedaqoji oyun açıq şəkildə görünən və təlim-dərk etmə istiqamətinə yönələn əhəmiyyətli əlamətlərə malikdir - dəqiq təlim məqsədinin və onu müvafiq pedaqoji nəticənin qarşısına qoyulması. Müasir məktəbdə təlim prosesini fəallaşdırmaq və intensivləşdirmək üçün oyun fəaliyyətindən aşağıdakı hallarda istifadə olunur:

-fənnin mövzusu və ya bölmələri üzrə anlayışın mənimsənilməsi üçün müstəqil texnologiya qismində;

- daha geniş texnologiyanın elementi kimi;
- dörs və ya onun hissəsi (giriş, izah, möhkəmləndirmə, tapşırıq, nəzarət) kimi;
- dörsdənkənar işin texnologiyası kimi.

S.A. Şmakova pedaqoji prosesdə istifadə olunan oyunların 2 əsas xassəyə malik olduğunu bildirir (cyberleninka.ru):

• fəaliyyətin nəticələrinə görə deyil, onun gedişində öylənmək xatirinə, şagirdin arzusu ilə azad inkişafetdirici fəaliyyət (prosedur məmnunluğu);

Şagirdlərin idrakını fəallaşdıran yeni təlim texnologiyalarının təsnifatı

• əhəmiyyətli dərəcədə improvizasiya edilmiş, bu fəaliyyətin olduqca fəal, yaradıcı xarakteri ("yaradıcılıq meydanı").

Oyun texnologiyasının xüsusiyyətləri yaş dövrlərinə görə fərqlənir. Hər bir yaş dövründə təşkil edilən oyunlar aparıcı fəaliyyətə uyğunlaşdırılır. Bu əlaqəni aşağıdakı cədvəldə izləyə bilərik.

Yaş mərhələləri üzrə aparıcı fəaliyyətə görə oyun texnologiyalarının işlənilməsinin konseptual modeli

Cədvəl 1.

Yaş dövrləri	Yaş mərhələsi	Aparıcı fəaliyyət	Oyunun xarakteri
Kiçikyaş məktəbli	6-10	təlim fəaliyyəti	dərketmə, inkişafetdirici
Orta məktəbli yaş (yeniyyətlik)	11-15	intim-şəxsi ünsiyyət	ictimai əhəmiyyətli
Böyük məktəbli (erkan gənclik)	15-17	peşayönümü	tədris-peşə istiqamətli

Pedaqoji prosesin xarakterindən, istifadə edilən resurslardan da asılı olaraq oyunların növləri ayırd edilir:

- dərketmə, tərbiyəedici, inkişafetdirici;
- reproduktiv, məhsuldar, yaradıcı;
- kommunikativ, diaqnostik, peşayönümü, psixotexniki

Oyun metodikalarnın xarakterinə görə də təsnifat aparmaq olar: əşyavi, stüjetli, rollu, işgüzar, imitativ, dramatik. Eyni zamanda, oyunlar fənlərə görə də qruplaşdırılır:

- riyazi oyunlar;
- məntiqi oyunlar;
- səhnələşdirici oyunlar;
- sosial həyat hadisələri üzrə oyunlar;
- idman oyunları və s.

B.F. Şatalov, E.N. İlina, N.A. Zaysev, A.A. Okunevanın sistemi əsasında işləyib hazırlanmış problemlə təlim və kommunikativ texnologiyası da oyun texnologiyasına əsaslanır (cyberleninka.ru). Bu texnologiyada tətbiq edilən oyunlar bir sıra xarakterik xüsusiyyətlərə, məqsəd və funksiyalara görə ayrılır.

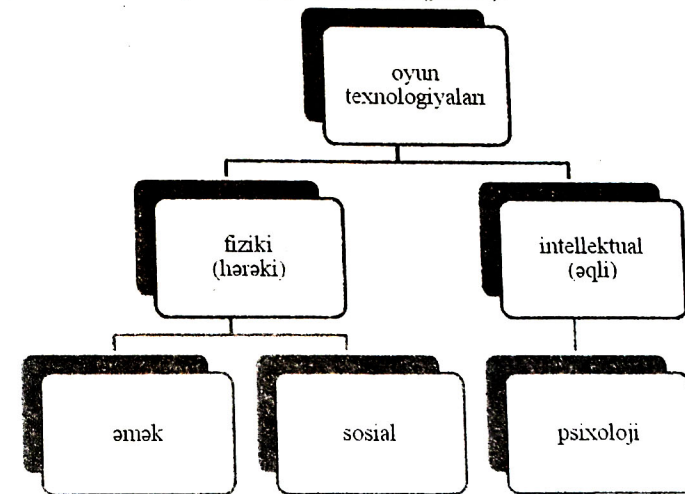
B.P. Nikitinanın inkişafetdirici oyun texnologiyası.

Bu texnologiya bir sıra mərhələlər üzrə qurulmuşdur:

- tapşırıqlar nəbzünün hazırlanması: fiqurlar, konstruksiyalar, Montessori proqramı üzrə vəsaitlər, oyuncuqlar, xəritə və planlar, cədvəllər, şəkillər, naxışlar və s.
- veriləcək tapşırıqların qısa planı üzrə məlumatlandırma təlimatının hazırlanması;
- tədrisən artan çətinliklər üzrə - "sədədən mürəkkəbə (induktiv) və ya "müərrəddən konkretə (deduktiv) tapşırıqlar seriyasının hazırlanması:
- əvvəlki mərhələdə öyrədilənlərin növbəti mərhələdə tətbiqi üzrə tapşırıqlar;
- mənimşənilənlərin tətbiqi üzrə tapşırıqlar;
- müstəqilliyin və yaradıcı qabiliyyətlərin inkişafı üzrə tapşırıqlar;
- tapşırıqların işlənilməsi priyomlarının, vasitə və üsulların, texnikaların müəyyənəşdirilməsi: riyazi həll, şəkilçəkəmə, yapma, quraşdırma, kinestetik əlaqə qurmaq və s.;
- tapşırıqların həllində icra ediləcək hərəkət texnikalarının prosedurunun müəyyənəşdirilməsi və izlənilməsi.

Yaqut Abbasova

Müəllim, birinci növbədə oyunları qruplaşdırmalıdır (şəkil 2.).

Şəkil 2. Təlim prosesində tətbiq edilən yeni oyun texnologiyalarının təsnifatı

Şagirdlərin idrakını fəallaşdırmaq üçün tətbiq edilən texnologiyalarda oyun fəaliyyətinin bir sıra funksiyaları əsas götürülür:

-əyləncə (oyunun başlıca funksiyası əylənmək, məmnunluq hissi yaratmaq, ruhlandırmaq, maraq oyatmaq və s.);

-kommunikasiya: ünsiyyət dialektikasını mənimsəmək;

-özünərealaşdırma: oyun təcrübəsində bu insan təcrübəsinin poliqonudur;

-oyun terapiyası: həyat fəaliyyətinin müxtəlif sahələrində yaranmış çətinliklərə üstüngəlmə;

-diaqnostik: normal davranışdan geri qalmanın təyini, oyun prosesində özünüdərketmə;

-korreksiya: pozitiv dəyişmələrin psixi göstəricilərə gətirilməsi;

-müəllimlərarası kommunikasiya: bütün insanlar üçün eyni olan sosial-mədəni dəyərlər;

- sosiallaşma: ictimai münasibətlərə daxil olmaq, insanların birgəyaşayış normalarını mənimsəmək.

Məşğələlərin oyun formasında keçirilməsi vacib istiqamətlərə yönəlir: didaktik məqsəd şagirdlər qarşısında oyun tapşırığı və situasiyası kimi qoyulur, bu halda oyun şagirdlərin təlim fəaliyyətini stimullaşdırır, tapşırıqları uğurla yerinə yetirən üsula çevrilir.

Təlim prosesində oyun texnologiyasının yeri və rolu müəllimin pedaqoji oyunların təsnifatı və funksiyaları haqqındakı biliklərindən asılıdır.

Buraya müəlisələri də daxil etmək olar. S.E. Xəlilova bildirir ki, "müəlisə, pedaqoji prosesin bütün komponentlərinin birgə fəaliyyət sistemini əhatə edən əlaqələndirici mahiyyəti daşıyır. O, tədris prosesinin optimallaşdırılmasına imkan verən yeni təlim texnologiyalarının mühüm tərkib hissəsidir. Pedaqoji prosesdə elmi əsaslarla həyata keçirilən müəlisə nəzərdə tutulmuş məqsədlərin yerinə yetirilmə-sini təmin etməyə imkan verir. Fənlər üzrə müəlisələrin təşkili bu fənlərin xarakteri, məzmunu və şagirdlərin həmin fənn üzrə materialları mənimsəmə xüsusiyyətləri ilə müəyyən olunur. Müəlisələrin hər hansı növünün tətbiqi şagirdlərin fəal mənimsəməsinin yollarından biri olsa da, onun səmərəli nəticələri müəlisənin düzgün seçilməsi və düzgün təşkili ilə şərtlənir" (10, 131).

Müəllifə görə, müəlisələr pedaqoji prosesdə təlim materialı və şagirdin dərketməsinin psixoloji imkanları arasında vasitəçi funksiyasını yerinə yetirir. Hər hansı müəlisə növünün tətbiqi zamanı

Şagirdlərin idrakını fəallaşdıran yeni təlim texnologiyalarının təsnifatı

şagirdlərə seçim imkanının verilməsi mənimləmənin məhsuldarlığını artırır. Kiçikyaşlı məktəblilərdə insanlara, xüsusilə sinif müəlliminə münasibətdə stereotiləşməyə üstün gələrək, dialoq şəraitində, müsbət pedaqoji ünsiyyət üçün əlverişli imkanlar yaratmaqla verilmiş tapşırıqların hərtərəfli mənimlənməsinə yönəldilmiş müəlisələrin şagird tərəfindən sərbəst seçimi bacarığının yaradılması mühüm şərtədir. Təlim müəlisələri kiçik məktəblilərin təlim materiallarını mənimləməsində stimullaşdırıcı və öyrədicə funksiyə yerinə yetirməklə yanaşı: möhkəmləndirmə, əlaqələndirmə, müqayisə və s. bu kimi məsələlərin həllində də geniş istifadə olunur. Müəlisələrdən istifadə zamanı aşağıdakı mühüm şərtləri gözəlmək lazımdır: sinifdəki uşaqların yaş səviyyəsini; onların fərdi-psixoloji (dərkətmə-mnəmik) xüsusiyyətlərini; dərslərin mövzusunun, vəzifələrini və məqsədini; təlim sitasiyasını və təlim hərəkətinin xarakterini; seçilmiş müəlisələrin assosiasiyə imkanlarını və s.

II. D.B.Elkonin və V.V.Davidovun "inkişafədirici təhsil" texnologiyası.

Bu texnologiyanın metodologiyasında təlimə elmi yaradıcılıq, praktik fəallıq, məntiqi hərəkət kimi baxılır. Onun tədqiqatçılıq prototiplərindən yaranmasının və formalaşdırılmasının qaydası aşağıdakılarla bağlıdır (11):

- ideal hərəkət (1950-1960);
- təlim hərəkətləri, təlim fəallığı, məzmunlu ümumiləşdirmə, nəzəri anlayış, nəzəri təfəkkür (1960-1970);
- nəzəri şüur, təlim bərabərliyi, fəallığın subyektivi, şəxsiyyətin kreativlik potensialı, təxəyyül (1080-1990).

V.V.Davidov inkışafədirici təhsilin dörd şərtini irəli sürür (12):

uşaqları hazır formulla təmin etməyin, onları əlaqələndirici bağlar olan obraz və şəkillərlə zənginləşdirin;

uşaqları "ölü" faktlar yükü ilə yükləməyin, onlara həyatı problemləri dəf etməyə kömək edən vasitə və yolları öyrədin;

mənimləmənin asanlıqını, şagirdin qabiliyyətini mühakimə etməyin, dərkətmədə məhəbbət başlıca ölçüdür;

hər şeyin başlıcası insanlığın inkışafıdır.

Aydın görünür ki, burada söhbət, sadəcə olaraq ayrıca işlənmiş və işgüzar qaydada yönəldilməsi mümkün olan metodik və təşkilati işlərdən getmir. Bunu heç kim inkar edə bilməz ki, sovet təhsil sistemində kifayət qədər metodik səriştəyə malik olan gözəl müəllimlər, yaxud məktəblər, düşündürücülüyü, fundamentallığı, elmiliyi ilə fərqlənən çox-saylı proqramlar, dərslilər olub, lakin bu gün onlar ümumilikdə təhsil subyektlərinin artan tələbatlarını ödəmək imkanında deyil. Təhsil sistemi şagirdlər tərəfindən özünün təsir dairəsinə alınmaqdadır. Onlar getdikcə fəallaşır, vaxtaşırı elə yeniliklər, səbəb-nəticə əlaqələri, sübutlar ortaya qoyurlar ki, buna təəccüb etməmək olmur. Bu nəticələr ənənəvi təlim üsulları içərisində hələ də çabalayan müəllimlərin konservativ təfəkkürünün deyil, məhz şagirdin yeni təfəkkürünün məhsuludur.

III. Təlimdə əməkdaşlıq və özünüfəallaşdırma texnologiyası.

Hər bir yaş dövrünün müəyyən mərhələsində sosial yetkinlik intellektual inkişafı üstələyir. qabaqlayır. Beləliklə də, qarşılıqlı münasibətlərin inkışafına yönəlmiş fəallıqda sosial təcrübənin mənimlənməsi baş verir. İnsanın sosial mövqeyi formalaşır. Əşyavi-praktik fəallıq prosesində isə sosial varlıq olaraq insanın-insana münasibətinin dəyişməsi, mükəmməlləşməsi baş verir. Subyektin yeni mövqeyini təmin edən daha mürəkkəb əşyavi mühitin mənimlənməsi üçün yeni əlaqələr qurulur. Bu mürəkkəb əlaqələr zəminində yeni fəallıqda qurulur və yeni təcrübə toplanır.

Subyektin spesifik halı olan özünüfəallaşdırma funksional quruluşu və onun yerinə yetirilməsi prosesi haqqında tədqiqatlarda mütəmadi olaraq bəhs edilir. Bu, subyekt tərəfindən şüurlu şəkildə

Yaqut Abbasova

qəbul olunmuş fəallıq məqsədidir. Fəallığın bu şərtlərinin modeli subyektin mövqeyinə uyğun olaraq icraedicə hərəkətlərdə vasitələrin seçimini müəyyən edir:

- icraedicə hərəkətlərin proqramını;
- qarşıda duran hərəkətlərin daxili modelini;
- uğurun subyektiv kriteriyası olan nəticələr haqqında təsəvvürləri;
- nəticələrin qiymətləndirilməsi prosesində zəruri korreksiyalar haqqında qərar qəbulunu.

Subyekt öz fəallığını müxtəlif strukturlarla əmələ gələn, sosial təcrübədə formalaşan: iş stili, hərəkət stili, koqnitiv stil və d. vasitəsilə qurur. O cümlədən, hər bir subyekt bu qaydada özünüfəallaşdırma malikdir. Bu stil subyektin fərdi özünüfəallaşdırma vasitəsi olub elə fərdi kompozisiya əsasında əmələ gətirir ki, bu kompozisiya subyektin özü ilə bağlı olan vahid nəzəri və praktik imkanları ifadə edir. Bu kompozisiya, həmçinin, şəxsiyyətin və fərdiyyətin əmək sahəsində seçdiyi fəallıq vasitələrindən ibarət olub onların bu və d. uyğunluquna cavab verir. Özünün şəxsiyyət-psixoloji məzmunu baxımından bu kompozisiya asanlıq və çətinliyinə, subyekt üçün optimallığına görə qiymətləndirilir. Subyekt şüurlu, ixtiyari, iradi, avtomatik, düşünülmüş və intuitiv olanları aparıcı xassələr, xüsusiyyətlər və imkanlar kimi bu kompozisiyanın quruluşuna daxil edərək onlardan maksimum yararlanmağa çalışır (www.zipsites.ru).

Bütövlükdə mexanizmlərin mərkəzində - subyektin özününişanması durur (Bruşlinski, Konopkin və b.). Özünüfəallaşdırma şəxsiyyət və koqnitiv imkanlarına uyğun gəlir. Əgər söhbət özünüfəallaşdırmanın şəxsi stilindən gedirsə və o çoxlu fərdi stillərdən əmələ gəlib, sözsüz ki, davranış bu fərdi stillərin spesifikasiyası nəzərə alınaraq nişanlanır. Subyektin öz fəallığını müəyyən sərhəddə qədər artırmağın yolu - şəxsiyyət resurslarına olan məhdudiyəti dəf edərək, özünü şəxsiyyət, fərdiyyət və subyekt kimi inkışaf etdirə bilməsidir.

Belə fəallıqda bir tərəfdən, başlanğıc şəxsiyyət xüsusiyyətləri yalnız fəallığın subyektivi olduğu halda qurulur. Digər tərəfdən, qabiliyyətlər kimi xassələr konservativ qaydada fəallıq vasitələrində subyektivliyi qoruyaraq əsas şəxsiyyət xassələri kimi qalmaqda inkışaf edirlər. Fəallığın subyektivi olması ilə yanaşı bu xassələr çox və ya az dərəcədə şəxsiyyətin başlıca xarakteristikası, in-teqral tələbi, uyğunluğu, gözəlməldir. Onlar keyfiyyətə fəallığın effektivliyi, müddəti, özününişanlama və qənaətbəxşliyi.

IV. İnteraktiv təlim texnologiyası.

İdrak fəallığı yaradan interaktiv texnologiya təlim prosesi - müəllim və şagirdin fəallığı, onun quruluşu, vasitələri, metod və formaları ilə birbaşa bağlıdır. Ona görə də şagirdlərin idrakını fəallaşdırma yeni təlim texnologiyalarının quruluşuna bunlar daxil edilir (festival.1september.ru):

- a) texnologiyanın konseptual əsasları;
- b) təlimin məzmun hissəsi; təlim məqsədi (ümumi və konkret); materialın məzmunu;
- c) prosessual hissə - texnoloji proses: təlim prosesinin təşkili; şagirdin təlim fəallığının metod və formaları; müəllimin fəallığının metod və formaları; təlim materialının mənimlənməsi prosesində müəllimin idarəetmə fəallığı; təlim prosesinin diaqnostikası.

Şagirdlərin idrakını fəallaşdırmaq üçün texnoloji model yaratmaq müəllim və şagirdlərin tələbatı, marağı, meyl, ustanovka, nəhayət motivasiya sahəsinin yönəldiyi idrak fəallığının sistemini yaratmaqdadır. Bu sahədə Respublikanın təhsil sistemində müxtəlif modellər tətbiq olunur. Onlardan Rusiya, Türkiyə, Amerika, İngiltərə, Almaniya, Hollandiya modelləri üstünlük təşkil edir. V.Y.Pilipovski dünya pedaqoji təcrübəsini analiz edərək üç əsas model ayırır: ənənəvi-konservativ; rəsonal; humanist (fəno-menoloji).

Azərbaycanda hazırda tətbiq edilən yeni təhsil modeli "Milli Kurrikulumu" metodologiyasına əsaslanır. O, öz məzmununa görə ikinci və üçüncü modelə uyğun gəlir. Onun əsas prinsipləri: inkışafyönümlülük, şəxsiyyət-yönümlülük, mədəni müxtəliflik və b.-dir. Həmin prinsiplər təlimin inkışafədirici xüsusiyyətinə əsaslanmaqla hər bir yaş dövründə şagird qarşısında qoyulan maksimum

Şagirdlərin idrakını fəallaşdıran yeni təlim texnologiyalarının təsnifatı

tələblərin onlar tərəfindən mənimsənilməsi və reallaşdırılması üçün öz imkanlarını səfərbər etməsini nəzərdə tutur. Burada şagirdin özünütərbiyəsi, özünüinkişafı və özünü reallaşdırması mühüm tələb kimi qoyulur: fəaliyyətin stimullaşdırılması, dəstəkləyici mühitin yaradılması.

Bu modelin ibtidai, əsas və ümumi təhsil pillələrində ayrı-ayrı fənnlər üzrə təhsilin ümumi nəticələri və hər bir fənn üzrə təlim nəticələri işlənir. Həmin nəticələrin analizindən aydın olur ki, kurrikulum mərkəzində çalışan mütəxəssislərin sistemli və effektiv fəaliyyəti nəticəsində əldə olunan bu faktlar mövcud təhsilin maksimum imkanlarını, müəllimlərin peşə hazırlığını, şagirdlərin yüksək dərkətmə-mənimsəmə göstəricilərini özündə cəmləşdirir. Bu nəticələr heç də hansısa nəzəriyyəçinin, təhsil ideoloqunun, məktəbünəsin deyil, hazırda praktik sahədə çalışan qabaqcıl fənn müəllimləri və nəzəriyyəçilər arasındakı dialoq, məsləhətləşmə, təhlil, müzakirə, diskussiya və d. yollarla birgə əldə etdikləri nəticələndir. Ona görə də əldə edilmiş faktlar təhsilin yenilənməsi üçün manevr imkanlarını xeyli artırır.

Göründüyü kimi, şagirdlərin idrakını fəallaşdıran təlim texnologiyaları müxtəlifdir. Bu təhlillər əsasında biz onları məzmun baxımından bir neçə qrupa bölə bilərik:

- birincisi, bilavasitə şagirdlərə təsir göstərək onlarda idrak fəallığı ayırdan texnologiyalar;
- ikincisi, təlim mühiti yaradaraq situasiyaların təsiri ilə idrak fəallığı yaradan texnologiyalar;
- üçüncüsü, müəllimlərin şəxsi nümunəsi ilə fəallıq yaradan texnologiyalar.

Təlim texnologiyalarının psixoloji məzmunu özündə mənimsəmə prosesi ilə bağlı olanları ifadə edir. Burada daha çox iki təzis önə çəkilir: müəllimin ən yüksək peşəkarlığı məhz dünyada baş verən yenilikləri, testoloji məlumatları şagirdlərə fəsiləsiz olaraq səmərəli yollarla çatdırmaq, mənimsətmək bacarığı və bu prosesdə mənimsəmə yollarının şagirdlərin özləri irəli sürülməsi, təkliflər etməsi, öz fərdiyyətinə münasib inkişafətdirici yollar müəyyənləşdirə bilməsi (koqnitiv üslub). Burada başlıca problem şagirdlərdə təlim motivasiyasının yaradılması və özünüfəallaşdırma yolları ilə tanış edilməsidir. Bunun üçün tədqiqatçılar müəllimlərə elə bir sistem təklif edirlər ki, həmin sistemdə mütləq müəllim və şagirdlərin təlim mühitinin sosial-istimai, mədəni-pedaqoji, regional xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır.

Məqalənin elmi yeniliyi. İdrak fəallığı yaradan interaktiv texnologiya təlim prosesi - müəllim və şagirdin fəaliyyəti, onun quruluşu, vasitələri, metod və formaları ilə birbaşa bağlıdır.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Təlimdə texnologiyaların işlənməsi zamanı pedaqoqun seriyələri, pedaqoji ustalıqı, pedaqoji paradıqması və digər bu kimi məsələlər də mühüm amil kimi çıxış edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Каминский В.Ю. Использование образовательных технологий в учебном процессе // Завуч, 2005, № 3
2. Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процессе: анализ зарубежного опыта. М.: Знание, 1989.
3. Полат Е.С., Бухаркина М.Ю., Моисеева М.В., А.Е.Петров. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. М.: Академия, 1999.
4. Решетников В.И. Формирование приемов мышления у школьников. Владимир: изд. Октябрь, 1973.
5. Zak A.Z. 9 yaşlı uşaqların intellekt qabiliyyətinin inkişaf etdirilməsi. Bakı: Elm və həyat, 1999.
6. Ситаров В.А. Диалектика. Академия, 2002.
7. Третьков П.И., Сенновский И.Б. Технология модульного обучения в школе. М.: Новая школа, 2001.
8. Шептенко П.А., Воронина Г.А. Методика и технология работы социального педагога. М.: Академия, 2002.
9. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. М.: Педагогика, 1989.

Yaqut Abbasova

10. Xəlilova S.E. İbtidai siniflərdə təlim materiallarının mənimsənilməsində müəlisələrin rolu // psixol. üzrə fəl dok....dis. Bakı: 2010.
11. Эльковин Д.Б., Давыдов В.В. Возрастные возможности усвоения знаний. М.: Просвещение, 1966.
12. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения. М.: Дирктмедиа Пабблишинг, 2008.
13. <http://www.zipsites.ru>
14. <http://www.cyberleninka.ru>
15. <http://www.informatik.az>
16. <http://www.edu.gov.az>
17. <http://www.curriculum.org>
18. <http://www.kurikulum.az>
19. <http://www.festival.1september.ru>

Y.N. Abbasova

CLASSIFICATION OF NEW TECHNOLOGICAL LEARNING IN ENHANCING THE COGNITIVE ACTIVITY OF STUDENTS SUMMARY

Speaking about the new classification of learning technologies in the teaching practice, this article deals with topical issues. The researchers carried out by the education system of classification that are inherent in the generalized learning technologies. More and more primary and secondary schools of the article is dedicated to apply technology in the game. In fact, the article, this technology is regarded as one of the technologies most suitable in intensifying the students' knowledge. One of the technologies analyzed in training cooperation and self-activation technology. In this case, the student's joint activities with others, that co-operation is necessary. The article is brought to the attention of other technology-rich developing teaching methods and type of interactive technology. This technology is now an integral part of the curriculum is broad apply.

Я.Н. Аббасова

КЛАССИФИКАЦИЯ НОВОГО ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ОБУЧЕНИЯ В АКТИВИЗАЦИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧЕНИКОВ РЕЗЮМЕ

Данная статья посвящена актуальным вопросам классификации технологий обучения в педагогической практике. Исследователи проводят в системе образования классификации, которые присущи обобщенным технологиям обучения. Указывается, что все больше и больше в начальных и средних классах применяют технологии в обучении. В данной статье технологии рассматриваются как один из наиболее подходящих методов в интенсификации знаний учащихся. Автор статьи отмечает, что технологии в обучении в настоящее время являются неотъемлемой частью учебного плана.

Redaksiyaya daxil olub: 19.05.2016